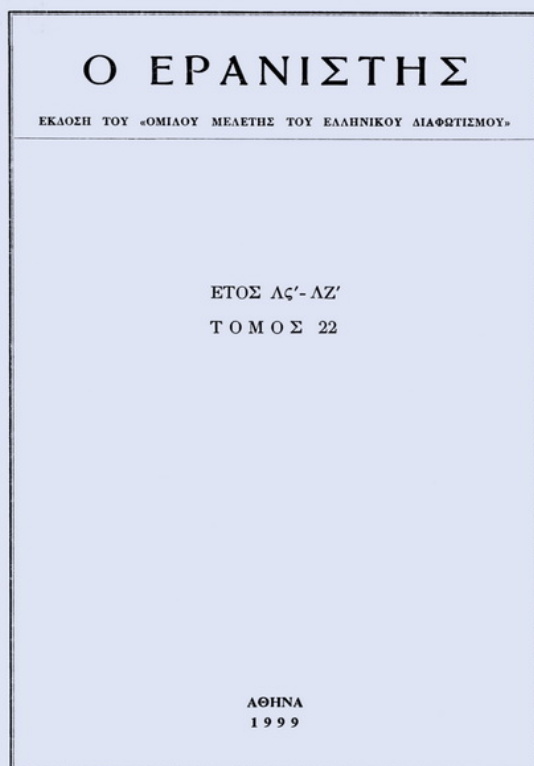

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Μαρτυρίες αναφορικά με τη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του ιατροφιλοσόφου Γεώργιου Σακελλάριου

Χαρίτωνας Καρανάσιος

doi: [10.12681/er.184](https://doi.org/10.12681/er.184)

To cite this article:

Καρανάσιος Χ. (1999). Μαρτυρίες αναφορικά με τη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του ιατροφιλοσόφου Γεώργιου Σακελλάριου. *The Gleaner*, 22, 117–135. <https://doi.org/10.12681/er.184>

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

ΤΑ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΕΣ τοῦ Γ. Σακελλάριου εἶναι γενικῶς γνωστά, ἂν καὶ πλήρης μονογραφία γι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει.¹ Μερικὲς λεπτομέρειες θὰ παραμείνουν ἄγνωστες λόγῳ ἑλλείψεως πηγῶν, ἡ ἔρευνα ὅμως τοῦ ὑπάρχοντος λογοτεχνικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ τοῦ ἔργου θεωρεῖται ἀπαραίτητη γιὰ τὴ συνολικὴ ἀποτίμηση τῆς προσωπικότητάς του καὶ τῆς συμβολῆς του στὴν κοινωνικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἐξέλιξη στὴν Κοζάνη ἀλλὰ καὶ στὸν εὐρύτερο ἐλληνικὸ χῶρο. Τὰ στοιχεῖα σχετικὰ μὲ τὸν βίον τοῦ Σακελλάριου ἀντλοῦνται ἀπὸ αὐτόγραφους κώδικές του καὶ ἀπὸ κτητορικὰ σημειώματά του ἐντύπων τῆς προσωπικῆς του βιβλιοθήκης, ποὺ φυλάσσεται ἀπὸ τὸ 1961 στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης² μετὰ ἀπὸ τὴ γνωστὴ δωρεὰ τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακελλάριου ἀπὸ μέρους τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλου Διάφα,³ καθὼς καὶ ἀπὸ κώδικες ἐγγράφων καὶ σημειώματα ἐντύπων τῆς παραπάνω βιβλιοθήκης.

1. Τὶς πρωιμότερες ἀναφορὲς γιὰ τὸν Σακελλάριο ἀντλοῦμε ἀπὸ τὸ Χ. Μεγδάνης, *Περὶ τῆς ἀρχῆς, προόδου καὶ τῆς νῦν καταστάσεως τῆς ἐν Κοζάνῃ Ἑλληνικῆς Σχολῆς...* στὸ τεῦχος *Ἀγγελία...* [Βιέννη 1820], σ. 64, 67, ἐνῶ τὴν πρώτη σύντομὴ βιογραφία ὀφείλουμε στὸν Κ. Α. Γουναρόπουλο («Κοζανικά», *Πανδώρα* 22 [1872] 557-558), ὁ ὁποῖος γνώριζε καὶ λεπτομέρειες ποὺ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διασταυρωθοῦν ἀπὸ ἄλλες πηγές. Τὸν Γουναρόπουλο χρησιμοποιοῖ ὁ Π. Ν. Λιούφης, *Ἱστορία τῆς Κοζάνης*, Ἀθήνα 1924, σ. 292-296 προσθέτοντας καὶ μερικὰ νέα στοιχεῖα. Βλ. ἀκόμη Β. Πασχαλίδης, *Ὁ ἱατροφιλόσοφος Γ. Σακελλάριος ὁ Κοζανίτης*, Ἀθήνα 1993. Λεπτομέρειες γιὰ τὴ χρονολόγηση μετοικεσιῶν παραθέτει ὁ Β. Σαμπανόπουλος, «Οἱ μετοικεσίες τοῦ ἱατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλάριου», *Ἑλμειακά* 1 (Μάιος 1982) 41-52 (στὸ ἐξῆς *Κατάστιχο*) ὅπου καὶ περαιτέρω βιβλιογραφία. — Γιὰ τὰ τυπωμένα ἔργα τοῦ Σακελλάριου βλ. Θ. Παπαδόπουλος, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία (1466 ci. - 1800)*, τ. 1, Ἀθήνα 1994, ἀριθμ. 592, 5184, Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, Ἀθήνα 1939, ἀριθμ. 954 καὶ Ν. Π. Δελιαλῆς, *Κατάλογος ἐντύπων τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης*. Α', Θεσσαλονίκη 1948, ἀριθμ. 597, 752, 753.

2. Στὸ ἐξῆς ΔΒΚ.

3. Στὸ Ἀρχεῖο Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ σῶζεται ἀντίγραφο δακτυλογραφημένο τῆς ἀπόφασης τῶν ἀδελφῶν Ἀθανασίου, Πανσανία καὶ Ματιῶς γιὰ τὴν ἀνωτέρω δω-

Τὰ βιβλία τῆς δωρεᾶς τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλου Διάφα καταλαμβάνουν στο βιβλίο εἰσαγωγῆς τῆς ΔΒΚ τοῦ ἔτους 1961 τοὺς ἀριθμοὺς 190 μέχρι 679 (= 489 τίτλοι). Μεταξὺ τῶν βιβλίων τῆς δωρεᾶς περιλαμβάνονται καὶ μερικὰ ποὺ ἀνῆκαν στοὺς ἀδελφοὺς Διάφα, καθὼς φέρουν ἔτος ἐκδόσεως μεταγενέστερο τοῦ ἔτους θανάτου τοῦ Σακελλάριου (1838). Περὶ τὰ 300 ἐντυπα εἶναι ἱατρικὰ ξενόγλωσσα βιβλία (γερμανικά, λατινικά, ἐλάχιστα γαλλικά), γεγονός ποὺ καταδεικνύει τὸ εὖρος τῶν ἱατρικῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς κατάρτισης τοῦ Σακελλάριου.⁴ Σημαντικὴ εἶναι ἡ ὑπαρξὴ βιβλίων ξένης βιβλιογραφίας, τὰ ὅποια ὁ Σακελλάριος χρησιμοποίησε ὡς πρωτότυπα γιὰ τὶς ἐλληνικὲς μεταφράσεις στοὺς αὐτόγραφους κώδικές του. Πρόκειται γιὰ τὰ ἀκόλουθα ἔργα:⁵ John Brown, *System der Heilkunde*, Christoph Wilhelm Hufeland, *System der <praktischen Heilkunde>*, τοῦ ἴδιου, *Über Natur...*, τοῦ ἴδιου, *Ideen über Pathogenie*, Joseph Frank, *Observationes*, τοῦ ἴδιου, *Erläuterungen der...*, τοῦ ἴδιου, *Handbuch der Toxicologie*, Johann Peter Frank, *De curandis hominum*, τοῦ ἴδιου, *Biographie des D. Johann*, τοῦ ἴδιου, *System einer...*, τοῦ ἴδιου, *Interpretationes clinicae*.⁶ Δυστυχῶς τὰ βιβλία τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακελλά-

ρεᾶ πρὸς τὸν Δῆμο Κοζάνης εἰς μνήμην τῆς ἀδελφῆς των Ἄννας Θρασυβ. Πασχαλίδου, με ἡμερομηνία 15.8.1961. Οἱ ἀδελφοὶ Διάφα δώρησαν στὴ ΔΒΚ ἄλλα 182 βιβλία τὸ 1962 ἀπὸ τὴν προσωπικὴ τους βιβλιοθήκη (Βιβλίο Εἰσαγωγῆς ΔΒΚ 1962, ἀριθμ. 213-395). — Στὸ Ἀρχεῖο Σακελλάριου σῴζεται ἐπίσης αὐτόγραφο τεύχος τοῦ Σακελλάριου με λίστα τῶν βιβλίων τῆς βιβλιοθήκης του.

Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῶν αὐτογράφων τοῦ Σακελλάριου βλ. Α. Σιγάλας, Ἀπὸ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Α. Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖα καὶ βιβλιοθήκαι, Θεσσαλονίκη 1939, σ. 111-113 (= Παράρτημα Δ' τόμου Ἐπετηρίδος Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης). Στὴν τελευταία ἐργασία δὲν καταγράφονται ὅλοι οἱ κώδικες τοῦ Σακελλάριου. — Γιὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ Σακελλάριου βλ. ἐπίσης Σπ. Λάμπρος, «Ἔργα Γεωργίου Σακελλαρίου τοῦ ἐκ Κοζάνης», Νέος Ἑλληνομνημὼν 10 (1913) 353-354.

4. Τὰ βιβλία τῆς δωρεᾶς τῶν ἀδελφῶν Διάφα φέρουν στὸ ἐσωτερικὸ μέρος τοῦ μπροστινοῦ ἐξώφυλλου λευκὸ χαρτάκι με τὰ ἀρχικὰ Β.Α.Δ. (= Βιβλιοθήκη ἀδελφῶν Διάφα) καὶ ταξινομικὸ ἀριθμὸ.

5. Πρβλ. Χ. Καρανάσιος, «Τὰ ἱατρικὰ ἔργα τοῦ ἱατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλαρίου βάσει τῶν αὐτογράφων χειρογράφων του στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Κοζάνης», στὸν τόμο Ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη στὸν ἐλληνικὸ χῶρο 18ος-19ος αἰ., Ἀθήνα 1998, σ. 347-361.

6. Ἄλλοι τίτλοι ἔχουν ὡς ἐξῆς (ὅπως ἀναγράφονται — με λάθος — στὸ βιβλίο εἰσαγωγῆς): Α. F. Fourcroy, *Philosophie chimique*, Joseph Quarin, *De cupandis febribus*, Phil. Carol Hartman, *Pharmacologia dynamica*, H. D. Gaubio,

ριου είναι ανακατωμένα με άλλα ξενόγλωσσα, δὲν ἔχουν περιγραφεῖ, οὔτε ταξινομηθεῖ, ἔτσι ὥστε ὁ ἐντοπισμὸς τους εἶτε νὰ ἐπαφίεται στὴν τύχη εἶτε νὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ χρονοβόρος.⁷ Ἀπὸ πρόχειρη προσωπικὴ ἔρευνα κατέστη δυνατόν νὰ ἐντοπιστοῦν μερικὰ ἐντυπα τοῦ Σακελλάριου μὲ δικὰ του ἄγνωστα μέχρι σήμερα ex libris καθὼς καὶ ἀναφορὲς σὲ τόπο καὶ χρόνο. Ἰδιαίτερη σημασία ἔχει καὶ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐντύπων, καθὼς αὐτὸ καταδεικνύει τὰ ἐνδιαφέροντα καὶ τὰ ἐργαλεῖα δουλειᾶς τοῦ ἱατρο-φιλοσόφου.

Γιὰ τὸν Γεώργιο Σακελλάριο διαθέτουμε βέβαιες πληροφορίες γιὰ τὰ ἔτη γέννησης —ἀκριβέστερα βάφτισης— καὶ θανάτου. Γεννήθηκε καὶ πέθανε στὴν Κοζάνη, στὴν ὑποία ὅμως ἔζησε μικρὸ μέρος τῆς ζωῆς του, καθὼς ὑπῆρξε πληθωρικὴ προσωπικότητα. Διετέλεσε στρατιώτης, ἔμπορος, φιλόσοφος, ἱστορικός, λογοτέχνης καὶ γιατρός, ἓνα εἶδος homo universalis ἢ περιπλανώμενου λογίου, ὀργώνοντας ὀλόκληρο τὸν χῶρο τῆς ΝΑ Εὐρώπης ἀπὸ τὴ Βιέννη μέχρι τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ τὴν Ἀλβανία μέχρι τὴ Θεσσαλονίκη.

Σύμφωνα μὲ τὸν κώδικα γεννήσεων 2 (1759-1851) τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, ὁ Σακελλάριος βαφτίστηκε τὸν Μάρτιο τοῦ 1767 μὲ ἀνάδοχο τὸν Γεώργιο Δημισκί. Στὸν ἀνωτέρω κώδικα (σ. 26) ἀναγράφεται: ἐβαπτίσθη ὁ Γεώργιος τοῦ Κωνσταντίνου Σακελλ[αρίου] / ἀνάδοχος ὁ γεώργιος δημοσκίς. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πιθανῶς γεννήθηκε στὶς ἀρχὲς αὐτοῦ τοῦ ἔτους, ἢ —λιγότερο πιθανὸ— τέλος τοῦ 1766, καθὼς υποθέτουμε ὅτι παλιότερα ἢ βάφτιση τελοῦνταν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα

Institutiones pathologicae, David Gaubio, *De methodo... formulas*, Tmka Wenceslai, *De diabete commentarius*, Celsi Corn, *De medicina*, Anton Haende, *Ratio medendi*, Dominicus Cotunnius, *Ischiade nervosa*, Jadocus Lommius, *Observationum medicinalium*, Basthlud. Tralles, *De usu vesicantium*, Rudolph Augustus Vogel, *Corporis humani*, Joseph Jakob Plenck, *Chirurgis*, τοῦ ἴδιου, *Anfangsgründe...*, τοῦ ἴδιου, *Chirurgische...*, *Rohrbuch A. der Nosologie*, Martin Victor, *Notions d'histoire générale*, Carl Werner, *Apologie des Brownischen*. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουνιάζει ἡ ὑπαρξὴ τοῦ βιβλίου Carl Aler. Ferdin. Klute, *Versuch einer Darstellung des animalischen Magnetismus als Heilmittel, Erster oder theorethischer Theil*, Βιέννη 1815 (ἀριθμ. εἰς. 592/61, Β.Α.Δ. 297). Στὴ σ. τίτλου ὑπάρχει ex libris τοῦ Σακελλάριου.

7. Αἴτησή μας πρὸς τὴ ΔΒΚ — *Ἰνστιτούτο Βιβλίου καὶ Ἀνάγνωσης* (5.1. 1998) γιὰ ἐντοπισμὸ, ταξινόμηση καὶ περιγραφή τῶν ἐντύπων τῆς βιβλιοθήκης Σακελλάριου καθὼς καὶ γιὰ συγγραφή μονογραφίας γιὰ τὸν Σακελλάριο ἀπερρίφθη (παρόμοια τύχη εἶχαν αἰτήσεις μας γιὰ τὴν περιγραφή τῶν χειρογράφων τῆς ΔΒΚ, τὴν Ἱστορίαν τῆς ΔΒΚ, τὴν περιγραφή ἀκαταλογογράφτων ἐντύπων τῆς ΔΒΚ, τὴν ἐκδόση τῆς ἀλληλογραφίας τῆς Μητρόπολης Σεργίων καὶ Κοζάνης κ.ἄ.).

μετὰ τὴ γέννηση.⁸ Τὸ ἔτος γέννησής του (1767) ἐπιβεβαιώνει ἔμμεσα καὶ αὐτόγραφο σημείωμα τοῦ Σακελλάριου τὸν Αὐγούστο τοῦ 1836, στὸ ὁποῖο δηλώνει ὅτι τότε ἦταν 70 ἐτῶν: *Ἔτει ,αωλς' τῆς ἡλικίας μου 70 Αὐγούστου δ'...*⁹ Βάσει σημειώματος τοῦ κώδ. ἐπισκοπῆς Σερβίων καὶ Κοζάνης 1768-1826, φ. 38, ὁ θάνατος τοῦ πατέρα του Κωνσταντίνου τοποθετεῖται πρὸ τῆς 14.6.1776, ἔταν ὁ Γεώργιος ἦταν μὲν 10 ἐτῶν, καὶ εὐρισκόταν ὅπως σὴν Κοζάνη.¹⁰

Ὁ Σακελλάριος ὑπῆρξε, κατὰ τὸν Μεγδάνη,¹¹ μαθητὴς τοῦ Ἀμφιλόχιου Παχρασκευῆ.¹² Πιθανῶς ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα προηγουμένως

8. Ὁ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 14 δέχεται ὡς ἔτος γέννησης τὸ 1765 υἱοθετώντας τὴν ἀτεκμηρίωτη πληροφορία τοῦ Γουναρόπουλου (ὁ.π., σ. 557), καὶ ὑποθέτοντας πιθανῶς ὅτι ὁ μικρὸς Γεώργιος θὰ πρέπει νὰ γεννήθηκε ἐννέα μῆνες μετὰ τὸν γάμο τῶν γονέων ποὺ πιθανῶς τελέστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1765, καθὼς τὸ προικοσύμφωνό τους φέρει ἡμερομηνία 16 Ἰανουαρίου 1765 (προσωπικὸ ἀρχεῖο Πασχαλίδη). Ἡ μεσολάβηση ὅμως χρονικῆς διάρκειας 16 μηνῶν ἀπὸ τὴ γέννηση μέχρι τὴ βάφτιση πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀπίθανη. — Ἐκδοσι καὶ πανομοιότυπο τοῦ προικοσυμφώνου στὸ Κ. Ξηραδάκη, «Τὸ προικοσύμφωνο τοῦ Κωνσταντίνου Ἰωάννου Σακελλάριου πατέρα τοῦ γνωστοῦ ἱατροφιλοσόφου καὶ λογίου τοῦ περασμένου αἰῶνα Γεωργίου Σακελλάριου», *Ἑλμειαικά* 28, ἔτος 41 (Ἰούνιος 1992) 70-77 καὶ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 93-102. Ἡ ἔκδοσι στὶς δύο τελευταῖες ἐργασίες δὲν εἶναι διπλωματικὴ οὔτε ὁμοῦ καὶ φιλολογικὴ ἀλλὰ ἐμπειρικὴ (ἐπιλεκτικὴ διόρθωση λαθῶν χωρὶς συγκεκριμένα κριτήρια, σύγχυση στὴ στίξη). Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἀπουσιάζουν βασικὰ στοιχεῖα μιᾶς ἔκδοσης, δηλαδὴ περιγραφή τοῦ ἐγγράφου, δῆλωση σελίδων-φύλλων, ἀριθμηση καὶ χωρισμὸς στίχων, καθὼς καὶ κριτικὸ ὑπόμνημα. Ἀμέσως παρακάτω παρατίθενται διορθώσεις μερικῶν λαθῶν τῆς Ξηραδάκη, ὁ.π. (= Ξ). Ἡ ἀρίθμηση εἶναι δική μου βάσει τοῦ πανομοιότυπου, ἐνῶ ἡ διόρθωση δηλώνεται μὲ πλάγια γράμματα: φ. 1 *συνάφαι* (συνάψας Ξ, Πασχαλίδης [= Π]), φ. 1^v 1 *νάχτι* (νᾶχη Ξ), 2 *ἄσπρα* (γρ. Ξ), 4 *ἄσλάνια* (κενὸ Ξ, στὸ κείμενο *αζλλ*), 5 *εἰς* (διὰ Ξ, Π), 19 *τζηντιόνια* (τζηντόνια Ξ, τζηνδόνια Π), φ. 2 1 *μέλιον* (μίλιον Ξ, Π), φ. 2^v 7 *λεγήρι* (κενὸ Ξ, λείνι Π), 8 *αἶ*, *δωρεαῖ* (ὡς, δωρεὰ Ξ, Π), 8 *ματζιάρικα* (κενὸ Ξ, ὀρθῶς ὁ Π), 8 103 *ἄσπ(ρα) 045320* (103 45320 Ξ, Π), 11 *ιερεὺς* (ιατρὸς Ξ, Π), 14 *διμισκῆς* (κενὸ Ξ, ὀρθῶς Π), 15 *αρμενον* (κενὸ Ξ, αρμένης Π), 17 *Ἰωάννης Λούτας* (κενὸ Ξ, Π). Ὁ Πασχαλίδης διορθώνει μερικὰ λάθη τῆς Ξηραδάκη, τὴν ὁποία δὲν μνημονεύει ποὺθενά, ὑποπίπτει ὁμοῦς σὲ νέα.

9. Κώδ. Γ. Σακ. Ιζ', φ. 45.

10. Β. Σαμπανόπουλος, «Οἱ ἐμπορικὲς δραστηριότητες τῆς οἰκογένειας Σακελλάριου τῆς Κοζάνης στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη τὸν 18ο αἰῶνα», *Πρακτικά τοῦ Ιον Συνεδρίου ἀποδήμων*, Κοζάνη 1993, σ. 90, σημ. 24.

11. Ὁ.π., σ. 67.

12. Γιά τὸν Ἀμφιλόχιο βλ. Ἀ. Χ. Μέγας - Ν. Π. Δελιαλῆς, «Ἀμφιλόχιος Παχρασκευῆς. Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Κοζάνης κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα», *Μακεδονικά* 5 (1961-1963) 415-437.

κοντά στον Καλλίνικο ιεροδιάκονο,¹³ ο οποίος από το 1774 μέχρι πιθανώς το 1778 δίδασκε ιδιωτικά (μερικός διδάσκαλος) στην οίκία του Ίωάννη Σακελλάριου, παππού του Γεωργίου. Ο Αμφιλόχιος δίδασκε, σύμφωνα με τον κώδ. έγγρ. ΔΒΚ 176, από τις 18 Σεπτεμβρίου 1782 μέχρι και το 1793 —σύμφωνα με τον Μεγδάνη, με ένα διάλειμμα έπτά μηνών το 1795 μέχρι το 1797— στην ανώτερη βαθμίδα του Έλληνικού Μουσείου (Σχολείο Παρούνη, 1776-1797/9), το οποίο δέν πρέπει να ταυτιστεί με το Σχολείο της Κομπανίας αλλά με το σχολείο που ελεγχόταν από τις τοπικές αρχές της Κοζάνης.¹⁴ Τόν Ίανουάριο του 1780 ο Σακελλάριος εύρίσκεται όπωςσδήποτε στην Κοζάνη βάσει ενός δικού του ex libris στο έντυπο *Περί Καθηκόντων* του Νικολάου Μαυροκορδάτου (Βουκουρέστι 1719).¹⁵ Στο σημείωμα αναφέρεται στη σ. τίτλου: (ζνω ζα) γεωργίου κωνσταντίνου (κάτω ζα) 1780 Ίανουαρίου α', αρχίσαμεν να κάμνωμεν ανάρησιν την παροῦσαν *Περί Καθηκόντων* βίβλον. Στο πφ. Ι: 1779 / εκ τῶν τοῦ γεωργίου κωνσταντίνου ἰωάννου Σακελλαρίου... Μία ἐπὶ πλέον μαρτυρία γιά την παραμονή του Σακελλάριου στην Κοζάνη το 1779 παρέχει το αὐτόγραφο σημείωμά του στον κώδ. ΔΒΚ 51, φ. 171^v, στο οποίο αναγράφεται: 1779 νοεμβρίου ἀντεγράφη ἡ παροῦσα λογική καὶ / παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου ἰωάννου σακελλαρίου ἐν κοζάνη.

Στη ΔΒΚ ἐντόπισα ἀκαταλογράφητο καὶ ἀταξινόμητο έντυπο (Β.Α.Δ. 47, ἀριθμ. εἰς. 284/61) με τις κωμωδίες του Ἀριστοφάνη (Φλωρεντία 1525).¹⁶ Στο πφ. Ι τοῦ ἐντύπου ὑπάρχουν ex libris τοῦ Ίωάννη Σακελ-

13. Μεγδάνης, *ό.π.*, σ. 64.

14. Βλ. Χ. Καρανάσιος, «Ἡ Σχολή της Κοζάνης κατά τόν 18ο αἰ. βάσει χειρογράφων, ἐγγράφων καὶ ἐντύπων τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης», *Πρακτικά τοῦ Συνεδρίου «Νεοελληνικός Διαφωτισμός»*, Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996 (ὑπὸ ἐκδοσῆ). — Ὁ χαρακτήρας τοῦ Μουσείου ὑπῆρξε ὡπωςδήποτε συντηρητικός με ἐμφαση στὴ γλώσσα, τὰ φιλολογικά, φιλοσοφικά καὶ θεολογικά μαθήματα, ἐνῶ θὰ πρέπει νὰ διδάσκονταν καὶ τὰ μαθηματικά. Ὁ συντηρητικός Ἀμφιλόχιος, μαθητῆς τοῦ Μπαλάνου Βασιλόπουλου, ὑπῆρξε κατὰ τὸν Μεγδάνη σφοδρὸς πολέμιος τῶν νεωτερικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Βούλγαρη, καὶ δίδασκε λογική, φιλοσοφία, ρητορική, μαθηματικά.

15. Δελιαλής, *ό.π.*, ἀριθμ. 570. Λεπτομερὲς περιγραφή τοῦ ἐντύπου στὸ Χ. Καρανάσιος, *Ἑκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 14-15, ἀριθμ. 30.

16. Ἀπὸ τὸ έντυπο πού εἶναι ἀκέφαλο καὶ κολοβὸ σώζονται μόνο τρεῖς ἀπὸ τις ἐνδεκα ἀριστοφανικές κωμωδίες (Πλοῦτος, Νεφέλαι, Βάτραχοι), τις ὁποῖες περιέχει ἡ ἀνωτέρω ἐκδοσῆ. Ἀκέραια ἡ ἐκδοσῆ στὸ Δελιαλής, *ό.π.*, ἀριθμ. 35. — Τὸ έντυπο φέρει μεταγενέστερη στάχωση τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ 16ου αἰ. Τὰ μπροστινά πφφ φέρουν ὑδατόσημο πού ταυτίζεται με τὸν ἀριθμ. 982 (ἔτος 1587, 1588)

λάριου, παπποῦ τοῦ Γεωργίου, τοῦ Κωνσταντίνου, πατέρα τοῦ Γεωργίου, καθὼς καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Γεωργίου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ἔντυπο κληρονομήθηκε ἀπὸ τὸν παπποῦ στὸν γιὸ καὶ μετὰ στὸν ἐγγονὸ Γεώργιο, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ κατωτέρω σημείωμα φαίνεται ὅτι τὸ ἐνέταξε στὴ βιβλιοθήκη του τὸ 1783, μελετώντας Ἀριστοφάνη σὲ ἡλικία 16 ἐτῶν: (πφ. 1) καὶ τότε ξὺν τοῖς ἄλλοις πέφυκε πον τοῦ ἰωάννου / δημοτηρίου σακελλαρίου / σακελλαρίου / ἐκ τῶν τοῦ δημοτηρίου ἰωάννου / ἐκ τῶν τοῦ (διαγραμμένο) Γεωργίου / ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλαρίου / ἐν ἔτει ἀψπγ' νοεμβρίου κβ' / ἐν Κοζάνῃ. / *ex libris Georgii Constantini Sacelarii / in anno 1783 in Cozane / Σακελλαρίου*. Τὸ παραπάνω σημείωμα ἀποτελεῖ τὴν τελευταία γνωστὴ μαρτυρία γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Σακελλάριου στὴν Κοζάνη, πρὶν ἀναχωρήσει γιὰ τὴν Πέστη (terminus post quem γιὰ τὴ μετάβαση στὴν Πέστη).

Πότε ἀκριβῶς ἀποφοίτησε ὁ Σακελλάριος ἀπὸ τὸ Μουσεῖον καὶ ἔφυγε γιὰ τὴν Πέστη καὶ πόσο παρέμεινε ἐκεῖ δὲν εἶναι γνωστό. Βέβαιο εἶναι ὅτι ἀναχώρησε, ὅπως ἀναφέρθηκε, μετὰ τὸ 1783, καὶ πρὶν τὴν 5.7.1786, καθὼς στὸν κώδ. ΔΒΚ 108, φ. 44^v, γράφει ὁ ἴδιος: *Γέγραπται μοι ἔτει ἀψπς' ἰουλίου ε' / ἐν Πέστῃ*. Ὁ Σακελλάριος ὅπωςδὴποτε ταξίδευε συνεχῶς, ἡ ἀντιγραφή ὅμως τοῦ ἀνωτέρω κώδικα, ὁ ὁποῖος περιέχει φιλοσοφικὰ ἔργα (Συμεὼν Σηθ *Περὶ χορείας τῶν οὐρανίων σωμάτων*, Ἐρμίου *Διασχυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων*, Μάξιμου Τυρίου *Ὅτι ἀδύνατον εἶναι τὴν ὕλην ἀγέννητον*), εἶναι ἐνδειξη ὅτι σπουδάζει συστηματικὰ ἢ τουλάχιστον ἀσχολεῖται μὲ φιλοσοφικὰς σπουδὰς στὴν Πέστη, γεγονός πού δηλώνει μόνιμη παραμονὴ ἐκεῖ. Ἡ 5.7.1786 ἀποτελεῖ terminus ante quem γιὰ τὴ μετάβασή του στὴν Πέστη. Ἡ ἐνδειξη τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν μετατρέπεται σὲ βεβαιότητα βάσει ἐνὸς ἀταξινόμητου καὶ ἀκαταλογογράφου ἐντύπου, τὸ ὁποῖο ἐντόπισα ἐπίσης μεταξὺ τῶν διάσπαρτων βιβλίων τῆς προσωπικῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ (Β.Α.Δ., ἀριθμ. εἰς. 609/61). Πρόκειται γιὰ τὸ ἔργο Α. Kreil's, *Handbuch der Logik für seine Zuhörer*, Βιέννη 1789 (= Ἐγχειρίδιο Λογικῆς γιὰ τοὺς ἀκροατές του). Στὴ σελίδα τίτλου καὶ στὸ πφ. II ὑπάρχει *ex libris*

τοῦ ΑΙ. Μαρῆ, *Filigranele hirtie intrebuintate in tarile române in secolul al XVI-lea*, Βουκουρέστι 1987.— Τῆς ἔκδοσης τῶν κωμωδιῶν προηγεῖται τὸ ἔργο Ἐκ τοῦ ἐγχειριδίου Ἑφαιστίωνος *ἐπιτομὴ τῶν ἐννέα μέτρων*, μετὰ τὸ πέρας τοῦ ὁποῦ ὑπάρχει τὸ ἐξῆς κτητορικὸ σημείωμα τοῦ 16ου αἰ.: κ(αί) τότε τὸ βιβλίον σὺν ἄλλοις ὑπάρχει ἱερακος τοῦ μεγάλου λογοθέτου τῆς μεγ(ά)λης ἐκκλησί(ας) / κ(αί) τῶν ὄντως φίλ(ων). Στὴ συνέχεια ἀπὸ χέρι πιθανῶς τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰ.: πῶν δὲ μαξιμόν κ(αί) τῶν φίλ(ων) ἴσως καὶ τῶν ἐχθρῶν.

τοῦ Σακελλάριου. Στὴ σ. τίτλου: *Γεωργίου Κωνσταντίνου Σακελλάριου*. Στὸ πφ. II: *Ex libris Georgii Sacelarii / Medicinae Doctoris*. Στὸ πφ. II^v ἀναφέρει ὁ ἴδιος ποῦ καὶ πότε χρησιμοποίησε τὴν ἀνωτέρω ἐκδοση: *Αντονίου Κράϊλ διδάσκαλον τῆς / φιλοσοφίας ἐν τῇ Βασιλικῇ / Ἀκαδημίᾳ τῆς Πέστ(ης) / Εἴς τὴν Εἰρηδεῖον / τῆς Λογικῆς / ὅπου καὶ ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ ἰδίου / συγγραφέ(ως) ἔτει 1789^ο ἐν Πέστα. Ἡ ἀνωτέρω Λογικὴ τοῦ Kreil ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν ὅτι ὁ Σακελλάριος σπούδασε φιλοσοφία στὴν Πέστη (Βασιλικὴ Ἀκαδημία) κοντὰ στὸν Α. Kreil.*

Τὸ ἔτος 1791 συναντοῦμε τὸν Σακελλάριο μὲ βεβαιότητα στὴν Πέστη, ὅταν μεταφράζει τὸ ἔργο *Théorie des songes* ἀπὸ τὰ γαλλικὰ —στὰ ἑλληνικὰ *Θεωρία τῶν ὀνειράτων*. Τὸ πρωτότυπο πιθανῶς εἶναι τὸ ὁμόνυμο ἔργο τοῦ Ζ. Richard (*Théorie des songes*), ποῦ περιέχεται στὴν προσωπικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Σακελλάριου.¹⁷ Ἡ μετάφραση περατώνεται στίς 23.8.1791 βάσει τῶν αὐτόγραφων σημειωμάτων τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ε (Σιγ. 8) ποῦ περιέχει τὸ ἔργο. Στὸ φ. 109^v στὸ τέλος τοῦ κώδικα ἀναγράφεται: *Εἴληφε πέρας ἡ μετάφρασις αὐτὴ ἐν μηνὶ ἀγούστου (sic) καὶ ἡ ἀρχὴ ἐν Πέστα*. Στὸ φ. 110^v: *Θεωρία τῶν ὀνειράτων / Μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἀπλοελληνικὴν / Διάλεκτον παρὰ Γεωργίου Κωνσταντίνου Μακεδῶνος / ἐν ἔτει ἡ ἀρχὴ ἐν μηνὶ ἀγούστῳ / ἐν τῇ Πέστα τῆς Οὐγγαρίας*. Μέχρι αὐτὴν τὴν ἐποχὴ ἀναφέρεται ὡς στρατιώτης στὴν Πέστη¹⁸ καὶ ἔμπορος. Ὁ Γουναρόπουλος ἀναφέρει ὅτι στὴν Πέστη σπούδασε φιλοσοφία, γεγονόςς ὅμως ποῦ δὲν ἐπιβεβαιώνει ρητὰ καὶ σὲ σχέση μὲ αὐτὴν τὴ χρονικὴ στιγμή ὁ Μεγδάνης.

Ἡ ἡμερομηνία τοῦ γάμου του μὲ τὴν πρώτη γυναίκα του Ἀναστασία Καρακάση στὴν Κοζάνη εἶναι ἐπισφαλής, ἀν καὶ τοποθετεῖται γύρω στὰ 1790.¹⁹ Μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ γάμου ἐπέστρεψε προσωρινὰ ἀπὸ τὴν Πέστη, ὅπου σπούδαζε φιλοσοφία, στὴν Κοζάνη. Ἀβεβαιότητα ἐπικρατεῖ καὶ γιὰ τὴ χρονολόγηση τῶν ἱατρικῶν σπουδῶν στὴ Βιέννη. Ὁ Γουναρόπουλος ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ σπουδὲς διήρκεσαν ἑξὶ χρόνια, τὴν περίοδο 1792-1796 στὴ Βιέννη,²⁰ ἐνῶ ὁ Λιούφης ἀπλῶς διορ-

17. Τὸ ἔργο (ἀριθμ. εἰς. 391/61) δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐντοπιστεῖ στὴ ΔΒΚ μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμία ἀντιπραβολῆς μὲ τὴ μετάφραση.

18. Ὁ Γουναρόπουλος, ὁ.π., σ. 557 ἀναφέρει ὅτι ἦταν σημαιοφόρος τοῦ ἑλληνικοῦ τάγματος τοῦ Gedeon Ernest von Laudon στὴν Πέστη.

19. Ὁ Γουναρόπουλος, ὁ.π., σ. 557 ἀναφέρει τὸ ἔτος 1790 ὡς ἔτος τέλεσης τοῦ γάμου, ἐνῶ ὁ Λιούφης, ὁ.π., σ. 292 τὸ 1788.

20. Ὁ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 19 θεωρεῖ ὅτι οἱ σπουδὲς ἔγιναν στὸ Βουκουρέστι διαβάζοντας ἐσφαλμένα τοὺς βιογράφους.

θώνει τὸ λάθος ἀριθμητικῆς τοῦ Γουναρόπουλου, καὶ δέχεται ὅτι οἱ σπουδές πραγματοποιήθηκαν τὴν ἐξαετία 1790-1796 καὶ ὁ γάμος, ποὺ τελέστηκε στὴν Κοζάνη δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν σπουδὴν, τοποθετεῖται στὸ 1788 καὶ ὄχι τὸ 1790, ὅπως ἀναφέρει ὁ Γουναρόπουλος,²¹ διορθώνοντας ἔτσι πρὸς τὰ κάτω καὶ ὄχι πρὸς τὰ πάνω. Ὁρθότερη θὰ ἦταν ἡ διόρθωση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ γάμος τελέστηκε τὸ 1790 καὶ οἱ σπουδὲς διήρκεσαν ἀπὸ τὸ 1792 μέχρι τὸ 1798, καθὼς τὸ 1791 βρισκόταν στὴν Πέστη. Ἐνῶ ἡ ἡμερομηνία περάτωσης τῶν σπουδῶν καὶ ὁ τόπος εἶναι γνωστά, καθὼς τὸ διδακτορικὸ δίπλωμα τῆς Ἱατρικῆς τοῦ Σακελλάριου, ποὺ σώζεται στὸ ἀρχεῖο Πασχαλίδη, φέρει ἡμερομηνία 11.12.1798 (Βιέννη), ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία ἐναρξῆς τῶν σπουδῶν δὲν εἶναι βέβαιη. Μέχρι τὸ 1795 δὲν ὑπάρχει μαρτυρία ὅτι ὁ Σακελλάριος εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν ἱατρικὴ πλὴν τοῦ ἀτεκμηριώτου καὶ πάλι ἰσχυρισμοῦ τοῦ Γουναρόπουλου καὶ τοῦ Λιούφη. Ἡ μετὰφραση πάντως τῶν Ὁρειόρων τοῦ 1791 δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἔχει αὐτὴν τὴν ἐποχὴ γνώσεις ἱατρικῆς ἀλλὰ τὸν καταξιώνει ὡς μεταφραστή, καὶ ὑποδηλώνει καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν ἱατρικὴ. Τὴ μεταστροφή του μὲ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἱατρικὴ, γεγονὸς ποὺ ἀποτελέσει τομὴ στὴ ζωὴ του, ἀναφέρει ὁ ἴδιος ὁ Σακελλάριος στὰ *Ποιήματα* (σ. 109) σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Γ. Ζαβίρα μὲ ἡμερομηνία 15 Ἰουνίου 1795 γραμμένη στὴ Βιέννη. Ὁ Σακελλάριος δηλώνει: *Λοιπὸν εὐθὺς παραιτήσα καὶ ἄλλην μου φροντίδα, | καὶ εἰς αὐτὴν [= Ἀθηνᾶ] ἐστήριξα τὴν πᾶσαν μου ἐλπίδα. | Σ' αὐτὴν ἀφιερώθηκα, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἂν ζήσω, | τὸν μέγιστον Ἀσκληπιὸν προστάτην θὰ γνωρίσω. | Γιὰ τοῦτο καὶ ἐπέστρεψα εὐθὺς εἰς Γερμανίαν, | Ἱατρικῶν ἐπιστημῶν νὰ λάβω τὴν παιδείαν. | Ἐτοῦτο ὁποῦ πάντοτε, ὡς ξεύρεις, ἐποθοῦσα, | τὰς ἐπιστήμας ἤθελα, τὰς Μούσας ἐτιμοῦσα. | Δὲν θέλω πλέον τὸν Ἑρμῆν προστάτην νὰ γνωρίσω, | μὲ Ἀπόλλωνα καὶ Ἀθηνᾶν προκρίνω νὰ συζήσω.* Βάσει, λοιπόν, τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ Σακελλάριου οἱ σπουδὲς διήρκεσαν τρία χρόνια καὶ ὄχι ἔξι, ἐνῶ τὸ 1795 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ *terminus ante quem* γιὰ τὴν ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἱατρικὴ. Ἡ μεγάλη ἡλικία δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει, καθὼς οἱ σπουδὲς σὲ μεγάλῃ ἡλικίᾳ ἦταν συνηθισμένο φαινόμενο κατὰ τὴν Τουρκοκρατία, γεγονὸς ποὺ εὐκόλῃ γίνεται κατανοητὸ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν κοινωνικοοικονομικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς.²² Τὴν ἄποψη ὅτι οἱ σπουδὲς διήρ-

21. Τὸ λάθος ἐπισημαίνει καὶ ὁ Σαμπανόπουλος, «Οἱ μετοικεσίες τοῦ ἱατροφιλοσόφου Γεωργίου Σακελλάριου», *Ἐλπιμακά* 1 (Μάιος 1982), σ. 41.

22. Βλ. Α. Σκαρβέλη-Νικολοπούλου, *Τὰ μαθηματικά τῶν ἐλλήνων σχο-*

κεσαν τρία χρόνια δέχεται και ό Ζαβίρας,²³ προφανώς έπειδή γνωρίζει τα δύο στοιχειά που αναφέρθηκαν (έπιστολή του Σακελλάριου προς τον τελευταίο, δίπλωμα του 1798). 'Η ταυτόχρονη ένασχόληση με τον 'Απόλλωνα και την 'Αθηνά αποδίδει το 1796 την έκδοση της 'Αρχαιολογίας του και το δίπλωμα του διδάκτορα της 'Ιατρικής το 1798. Μήπως όμως γνωρίζει περισσότερα ό Γουναρόπουλος, ή ήταν έφικτες σπουδές Ιατρικής και διατριβή σε τρία χρόνια εκείνη την έποχή; Περαιτέρω, μπορεί ό Σακελλάριος να αναφέρει στον Ζαβίρα ότι άρχισε σπουδές το 1795, δέν αποκλείεται όμως να αναφέρεται σε προγενέστερη έποχή. Είναι δυνατόν δηλαδή οι σπουδές να άρχισαν ένα ή δύο το πολύ χρόνια πριν, και άπλως ό Σακελλάριος να έγραψε στον Ζαβίρα αργότερα. Συγκεκριμένες πληροφορίες για τις σπουδές δέν διαθέτουμε πάντα, γνωρίζουμε όμως ότι, όσον αφορά στους προηγούμενους αιώνες, δέν υπήρχε συγκεκριμένη διάρκεια σπουδών, οι όποιες έξαρτόνταν περισσότερο από την προσωπικότητα κάθε δασκάλου. 'Επίσης κρίσεις για άλλες έποχές πρέπει να διατυπώνονται με επιφύλαξη και να αποφεύγονται συγκρίσεις με τη σημερινή έποχή. 'Ο Σακελλάριος, λοιπόν, σπούδασε Ιατρική μέχρι το 1798 στη Βιέννη, σύμφωνα με τον Γουναρόπουλο έξι χρόνια, ενώ σύμφωνα με τον Ζαβίρα μόνο τρία. 'Ο τελευταίος πρέπει να θεωρηθεί έγκυρότερος, καθώς από το σύνολο των κωδίκων του Σακελλάριου, για το όποιο έχουμε κάθε λόγο να πιστεύουμε ότι σώθηκε μέχρι σήμερα χωρίς απώλειες χάρη στη φροντίδα των απογόνων του, δέν υπάρχει κανένα έργο Ιατρικό (είτε σημειώσεις είτε παρατηρήσεις σχετικές με Ιατρική ή συνταγές) με χρονολογία πριν από το 1795. 'Εξ άλλου στο Κατάστιχο του Σακελλάριου αναφέρεται ως έτος μετάβασης από το Βουκουρέστι στη Βιέννη το 1795.²⁴ Κατά τη διάρκεια των σπουδών του έξασκοϋνταν στο Νοσοκομείο της Βιέννης, γεγονός που αποδεικνύεται από αυτόγραφα έργα του.

Στη Βιέννη εύρισκόταν βάσει του Κατάστιχου από την 1.7.1795 μέχρι την 4.4.1799. 'Εκτός από το Κατάστιχο υπάρχουν και άλλα testimo-

λείων της Τουρκοκρατίας. Διδασκόμενα κείμενα, σχολικά προγράμματα, διδακτικές μέθοδοι, 'Αθήνα 1993, σ. 11. — 'Ο Θεόφιλος Κορυδαλεύς και ό 'Ιωάννης Κωττοϋνιός σπούδασαν κατά τον 17ο αί. σε ηλικία μεταξϋ 30 και 40 ετών. Βλ. Ζ. Τσιρπανλής, *Οί Μακεδόνες σπουδαστές του 'Ελληνικού Κολλεγίου Ρώμης και ή δράση τους στην 'Ελλάδα και στην 'Ιταλία (16ος αί. - 1650)*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 126 κέ.

23. 'Ο Γ. Ζαβίρας, *Νέα 'Ελλάς ή 'Ελληνικόν Θέατρον*, 'Αθήνα 1872, σ. 242-244 (φωτ. άναν. 1972).

24. Κατάστιχο, φ. 1: 1798 Βιέννη (1)795. Τα όσα έλαβον από Βουκουρέστι μετά την εδώ έλευσίν μου. — Βλ. Σαμπανόπουλος, ό.π., σ. 43.

νια από τους αυτόγραφους κώδικες του για την παραμονή στη Βιέννη κατά την περίοδο αυτή. Τον Νοέμβριο 1797 έγραψε τον κώδικα I (Σιγ. 9) βάσει του τίτλου του κειμένου (*Petri Frank Praelectiones de examine agrotantium et Retentionibus*), που περιέχει σημειώσεις του Σακελλάριου στα λατινικά από τα μαθήματα του Peter Frank²⁵ στη Βιέννη. Μεταξύ 1797 και 1798 εργάζεται στο νοσοκομείο της Βιέννης και καταγράφει τις ιατρικές του εμπειρίες στα λατινικά στον κώδ. Γ. Σακ. Ιε' που επιγράφεται *Georgii Sacelarii / medicinae Doctoris / Adnotationes et observationes / clinici instituti Vindobonensis / Γεωργίου Σακελλαρίου / κλινικά σημειώσεις τε / και παρατηρήσεις*. 'Ο Σακελλάριος ονομάζει τον εαυτό του *Medicinae Doctor*, γεγονός που σημαίνει ότι ήδη ήταν γιατρός. Έτσι υπογράφει και το 1798 στον επίσης αυτόγραφο κώδ. Γ. Σακ. Ιη' (Σιγ. 1) που επιγράφεται *Georgii Sacelarii / Medicinae Doctoris / Historiae Morborum / quos / in clinico instituto Nosocomiei / Vindobonensis sub auspiciis illustri / Domini Petri Frank Professoris / Praxeos Medicae et consilarii / Aulici C.R.M. tractavit / an(n)o 1798 / Γεωργίου Σακελλαρίου ιατροῦ ιστορία / τῶν νόσων ἃς ἐθεράπευσεν ἐν τῷ κλινικῷ / τοῦ Βιέννη Νοσοκομείου (στα λατινικά).*

Κατά την ίδια περίοδο συνέγραψε πιθανώς και τους αρχονολόγητους κώδικες Γ. Σακ. Ια' (Σιγ. 6) *Ἐγχειρίδιον τῆς πρακτικῆς Παθολογίας ἐκ τοῦ γερμανικοῦ μεταφρασθὲν* (πιθανώς από το έργο του Γερμανοῦ Christoph Wilhelm Hufeland²⁶), κώδ. Γ. Σακ. Η (Σιγ. 7) *Νοσολογία, Περὶ χρόνιων νόσων, μέρος β', κώδ. Γ. Σακ. Α (Σιγ. 5) Εἰσαγωγή, Σκοπὸς Ἱατρικῆς, Μακροβιωτικῆς, Θεραπευτικῆς, Γενικῆ-Εἰδικῆς* (μετάφραση και αυτή πιθανώς από το έργο του Hufeland) και Γ. Σακ. Ιγ' (Σιγ. 4) με ιατρικές παρατηρήσεις κυρίως στα λατινικά αλλά και στα γερμανικά. Οί αρχονολόγητοι κώδικες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γράφτηκαν πρὸ τοῦ 1795, καθὼς και ὁ Hufeland και ὁ Frank γράψανε τὰ ἔργα τους μετὰ τὸ ἔτος αὐτό.

Σὲ ἕναν ἄλλο κώδικα, κώδ. Γ. Σακ. Ιστ' που επιγράφεται *Georgii Sacelarii / Medici(nae) Doctoris / observationes / Practicae / Γεωργίου Σακελλαρίου / Πρακτικαὶ παρατηρήσεις*, ἔρχισε ὁ Σακελλάριος νὰ καταγράφει στα λατινικά ιατρικές παρατηρήσεις ἀπὸ τὸ 1799, ὅταν εὗρι-

25. Για τὸν Peter Frank βλ. πρόχειρα στὴ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία*, τ. ΚΔ', σ. 186.

26. Για τὸν Wilhelm Hufeland βλ. πρόχειρα στὴ *Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἑγκυκλοπαιδεία*, τ. ΚΔ', σ. 682.

σκόταν στο Βουκουρέστι, και συνέχισε και μετά μέχρι το 1836. Τέτοιου είδους είναι και ο κώδ. Γ. Σακ. Ιζ' (Σιγ. 2) *Georgii Sacelarii / Medici-(nae) Doctoris / Adnotationes / Medicae*, που γράφτηκε σε έλληνικά, λατινικά, γερμανικά και γαλλικά κατά την περίοδο 1798-1822.

Μετά τη Βιέννη τον συναντούμε τον 'Απρίλιο-Μάιο 1799 στην Πέστη (Κατάστιχο) και την περίοδο 1.7.1799 έως 15.2.1800 στο Βουκουρέστι (Κατάστιχο). Μαρτυρία για την παραμονή στο Βουκουρέστι τον Σεπτέμβριο και 'Οκτώβριο 1799 άποτελεί και ο κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 1, 4^v. Στις 23.2.1800 ο Σακελλάριος αγοράζει στο Zemm (σερβιστί Zemm, στην τοπική διάλεκτο Zimony, έλληνιστί Ζέμων, Σεμλίνο, γερμανιστί Semlin, κατά τη βυζαντινή εποχή Ζεύγμινον) κοντά στο Βελιγράδι ένα αντίτυπο του έργου *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών* του Martin Benjamin (Βιέννη 1799),²⁷ το οποίο δώρησε τον 'Απρίλιο του 1803 στον επίσκοπο Σερβίων και Κοζάνης Θεόφιλο στην Κοζάνη. Το έντυπο φέρει το παρακάτω ex libris του Σακελλάριου (φ. [4]): *Πρός τοις λοιποῖς και τότε Γεωργίου / Σακελλαρίου Κοζανητέως Μακεδόνας. 1800. Φεβρουαρίου 23. / 'Εν Ζέμονι τῆς Γερμανίας, ὅπερ προσήχθη δῶρον τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ πανιερωτάτου και ἔλλο-|γμωτάτου ἡμῶν ἀγίου Σεργίου και Κοζάνης κ(υρί)ου κ(υρί)ου Θεο-|φύλου παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς / τῆς αὐτοῦ πανιερότηςτος δούλου. / ἔτει ,αωγ' μεσοῦντος / ἀπριλλίου.*

Το 1800 επιστρέφει στον έλληνικό χώρο. Βάσει του *Καταστίχου* εύρίσκεται στην Κοζάνη τον Μάρτιο 1800, τη Σιάτιστα από 20.4.1800 μέχρι 18.7.1800,²⁸ την Τσαρίτσανη από 1.8.1800 μέχρι 30.9.1801,²⁹ τη Θεσσαλονίκη από 1 μέχρι 22.1.1802, τη Νάουσα από 24.1 μέχρι 14.3.1802, την Καστοριά από 16.3.1802 μέχρι 25.3.1803,³⁰ πάλι στην Κοζά-

27. Δελιαλής, ὁ.π., ἀριθμ. 563. Λεπτομερὲς περιγραφή τοῦ ἐντύπου στὸ Χ. Καρνανάσιος, *Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 48-49, ἀριθμ. 112.

28. Στις 26.5.1800 ὁ Σακελλάριος εύρισκόταν στὴ Σιάτιστα καὶ βάσει τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 6.

29. Τεκμήρια γιὰ τὴν παραμονὴ του στὴν Τσαρίτσανη αὐτὴν τὴν περίοδο ἀποτελοῦν καὶ τρία χρονολογημένα ποιήματά του γραμμένα ἐκεί, τὰ ὁποῖα ἐκδόθηκαν στὰ *Ποιημάτιά* του. Οἱ χρονολογίες εἶναι 4.12.1800 (σ. 126), 5.3.1801 (σ. 154) καὶ 17.3.1801 (σ. 163). Ἐξ ἄλλου βάσει αὐτόγραφου σημειώματος τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 16^v εύρισκόταν στὴν Τσαρίτσανη στις 12.5.1801 (καὶ στὴ Θεσσαλία γενικὰ τὸ 1801 βάσει τοῦ ἴδιου κώδικα, φ. 85^{r-v}).

30. Στὴν Καστοριά εύρισκόταν ὁ Σακελλάριος τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1802 καὶ βάσει αὐτόγραφου σημειώματος τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 85^{r-v}.

νη από 27.3.1803 μέχρι 20.4.1803,³¹ τὰ Ἀμπελάκια ἀπὸ 1.5.1803 μέχρι 1.2.1804. Ἡ χρονολόγηση τῆς παραμονῆς στὴν Τσαρίτσανη πρέπει νὰ διορθωθεῖ ἢ νὰ συμπληρωθεῖ, καθὼς βάσει πάντοτε αὐτόγραφων σημειωμάτων τοῦ Σακελλάριου τοῦ κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 27 ὁ τελευταῖος εὗρισκόταν στὶς 30.5.1801 καὶ 11.6.1801 στὴ Λάρισα, ἡ ὁποία δὲν ἀναφέρεται σὲ καμιά ἄλλη πηγή. Πιθανῶς ὁ Σακελλάριος τὴν περίοδο ποὺ ζοῦσε στὴν Τσαρίτσανη νὰ τὴ χρησιμοποιοῦσε ὡς ἔδρα καὶ νὰ μετέβαινε σὲ γειτονικὲς πόλεις, ὅπως ἡ Λάρισα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει κάποια ἱατρικὰ περιστατικά.

Ἐργαζόμενος ἰδιωτικὰ σὲ Κοζάνη, Σιάτιστα, Τσαρίτσανη, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Νάουσα, Καστοριά, Ἀμπελάκια θὰ πρέπει νὰ ἀπέκτησε μεγάλη ἐμπειρία ἀλλὰ καὶ φήμη. Ἦταν ἐπόμενο τὸ 1804 σὲ ἡλικία 37 ἐτῶν νὰ συνεχίσει τὴν πορεία του ὡς ἐπίσημος γιαντρός μὲ μισθὸ στὴν αὐτὴ διαφόρων ὀθωμανῶν πασάδων, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἄμεση ἀνάγκη γιαντροῦ γιὰ τὸν στρατό τους καὶ εἶχαν τὴ δυνατότητα μόνιμης μισθοδοσίας γιαντροῦ.

Βάσει ἐκ νέου τοῦ *Καταστήχου* εὐρίσκεται στὸ Μπεράτι ἀπὸ 1.3.1804 μέχρι 1.3.1807. Ἡ πληροφορία, λοιπόν, τοῦ Γουναρόπουλου, ὅτι ὁ Σακελλάριος κλήθηκε τὸ 1804 ἀπὸ τὸν Ἱμπραῖμ-πασά στὸ Μπεράτι, τουλάχιστον χρονολογικὰ, ἐπιβεβαιώνεται. Ἡ τελευταία χρονολόγηση ὅμως πρέπει νὰ συμπληρωθεῖ, καθὼς σύμφωνα μὲ αὐτόγραφα σημειώματά του σὲ διάφορους ἐπίσης αὐτόγραφους τόμους τῆς μετάφρασῆς του τοῦ ἔργου *Histoire générale et particulière de la Grèce* τοῦ Cousin Despréaux (Παρίσι 1780-87, 15 τόμοι)³² ὁ Σακελλάριος εὗρισκόταν τὴν ἴδια περίοδο καὶ στὸ Βελιγράδι. Συγκεκριμένα βάσει τῆς παραπάνω μετάφρασης βρισκόταν στὸ Βελιγράδι στὶς 30.2.1804 (τέλος 4ου τόμου), 2.12.1804 (σ. τίτλου 5ου τόμου), 15.2.1805 (σ. τίτλου 6ου τόμου), 30.6.1805 (τέλος 6ου τόμου), 2.7.1805 (σ. τίτλου 7ου τόμου), 3.11.1805 (τέλος 7ου τόμου), 5.11.1805 (σ. τίτλου 8ου τόμου), 17.1.1806 (τέλος 8ου τόμου) καὶ 30.10.1806 (τέλος 9ου τόμου), ἐνῶ στὸ Μπεράτι στὶς 4.2.1804 (τό-

31. Στὴν Κοζάνη εὗρισκόταν ὁ Σακελλάριος κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου τοῦ 1803 καὶ βάσει τοῦ *ex libris* τῆς Γραμματικῆς τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Martin Benjamin (Δελιαλῆς, ὁ.π., 563). Βλ. καὶ παραπάνω σημ. 27.

32. Στὴ ΔΒΚ σώζονται οἱ 15 τόμοι τοῦ πρωτοτύπου ποὺ χρησιμοποίησε ὁ Σακελλάριος γιὰ τὴ μετάφραση (ταξιν. ἀριθμ. F 1780-87, HIS, ἀριθμ. εἰς. 384/61, Β.Α.Δ. 259). Στὸν 2ο τόμο στὸ πρῶτο πφ. ὑπάρχει τὸ ἐξῆς αὐτόγραφο κτητορικὸ σημείωμα: *Ex libris Georgii Sacelarui M. Dris / ἐκ τῶν τοῦ Γεωργίου Σακελλαρίου ἱατροῦ παρὰ οὗ / μετεφράσθη εἰς τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων διάλεκτον*. Κτητορικὸ σημείωμα τοῦ Σακελλάριου ὑπάρχει καὶ στὴν ἀρχὴ τοῦ 1ου τόμου.

μος 3, 6ο βιβλίο) και 29.5.1806 (σ. τίτλου 9ου τόμου). Ἡ σύγχυση γίνεται μεγαλύτερη καθὼς ὁ Σακελλάριος εὐρίσκεται στίς 15 Ἰουλίου 1805 πιθανῶς στὴν Κοζάνη, ὅπου πρέπει νὰ παραλαμβάνει ἀπὸ τὸν Μεγδάνη τὸ προικοσύμφωνο γιὰ τὸν δεύτερο γάμο του μετὰ τὴ Μητιῶ Μεγδάνη, τὴν ὁποία τὸ πιθανότερο νυμφεύθηκε στὴν Κοζάνη τὴν ἴδια ἐποχὴ.³³ Ἐπίσης στίς 12.5.1806 ὑπογράφει στὴν Κοζάνη ἐξοφλητικὸ γράμμα (συμφωνητικὸ) μαζί μετὰ τὸν ἐξάδελφό του Ἰωάννη Σακελλάριο τοῦ Δημητρίου γιὰ τὴ διανομὴ τῆς περιουσίας τῶν γονέων τους.³⁴ Τέλος σύμφωνα μετὰ τὸν κώδ. ἐγγρ. ΔΒΚ 175 (Κώδ. ἐπισκοπῆς 1, 1746-1890), φ. 67 ὁ Σακελλάριος ἔλαβε κατὰ τὴν περίοδο 1806-1807 ἀπὸ τὴ μητρόπολη Σερβίων καὶ Κοζάνης μισθὸ 125 ἀσλάνιων γιὰ διδασκαλία στὸ σχολεῖο τῆς Κοζάνης. Στὸν κώδικα ποὺ καταγραφόταν ὁ οἰκονομικὸς ἔλεγχος τῆς μητρόπολης ἀναγράφεται: 1806-7 ὅσα (ἐξόδωσεν) τῷ τότε διδασκάλῳ Γεωργίῳ Σακελλάριῳ (ἀσλάνια) 125.³⁵ Ἀπὸ τὶς παραπάνω ἡμερομηνίες συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὴν περίοδο 4.2.1804 μέχρι 30.10.1806 ὁ Σακελλάριος ταξιδεύει ἀπὸ Μπεράτι σὲ Βελιγράδι καὶ τανάπαλιν μετὰ ἓνα διάλειμμα στὴν Κοζάνη μετὰ τὸ Ἰούλιον καὶ Ὀκτωβρίου 1805 λόγω τοῦ γάμου του. Πρόβλημα χρονολόγησης ὅμως δημιουργεῖ τὸ σημεῖωμα τοῦ κώδ. ἐγγρ. ΔΒΚ 175, ποὺ θέλει τὸν Σακελλάριο νὰ διδάσκει στὴν Κοζάνη τὸ 1806 (μετὰ τὶς 30 Ὀκτωβρίου) καὶ 1807, καθὼς βάσει τοῦ Καταστίχου ὁ Σακελλάριος εὐρίσκεται τὴν περίοδο 1.3.1806 μέχρι 1.3.1807 στὸ Μπεράτι. Στὸ Κατάστιχο ἀναγράφεται: 1806 Μαρτίου αη, ἕως <1>807 Μαρτίου αη διὰ τὸν μισθὸ μου <γρ.> 5000. Τὸ Μπεράτι δὲν ἀναφέρεται ρητῶς, ἡ λέξις ὅμως μισθὸς σημαίνει πὼς ὁ Σακελλάριος συνέχισε νὰ πληρώνεται ἀπὸ τὸν τοῦρκο πασά. Πιθανῶς κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδο εὐρισκόταν κυρίως στὴν Κοζάνη λόγω τῶν μαθημάτων, πηγαινοερχόταν ὅμως ἀπὸ τὴν Κοζάνη στὸ Μπεράτι, ὅταν χρειαζόταν, ὅπως δύο χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ Μπε-

33. Τὸ προικοσύμφωνο φυλάσσεται στὸ ἀρχεῖο Πασχαλίδη. Ἔκδοση καὶ πα-
νομοιότυπο τοῦ προικοσυμφώνου στὸ Κ. Ξηραδάκη, «Τὸ προικοσύμφωνο τῆς γνω-
στῆς λογίας τοῦ περασμένου αἰῶνα Μητιῶς Σακελλάριου», Ἑλμειακά 27, ἔτος 10
(Δεκέμβριος 1991) 107-118 καὶ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 103-108. Τὸν γάμο ἀναφέ-
ρουν καὶ οἱ Γουνάρηπουλος καὶ Λιούφης.

34. Τὸ ἀκαταλόγογράφητο καὶ ἀνέκδοτο —ἀπὸ ὅσο γνωρίζω— ἐξοφλητικὸ
ἐγγραφο φυλάσσεται στὸ Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ. Βλ. Χ. Καρνανάσιος,
Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832), Κοζάνη
1996, σ. 84, ἀριθμ. 199.

35. Γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἀσλάνιων βλ. Εὐ. Δ. Λιάτα, Φλωρία δεκατέσσερα στέ-
νονν ροδσία σαράντα. Ἡ κυκλοφορία τῶν νομισμάτων στὸν ἐλληνικὸ χῶρο, 15ος-
19ος αἰ., Ἀθήνα 1996 (= ΚΝΕ/ΕΙΕ, 58).

ράτι στο Βελιγράδι, εκτός εάν στον κώδ. έγγρ. ΔΒΚ 175 αναγράφεται έσφαλμένα το όνομα Γεώργιος Σακελλάριος αντί του Γεωργίου Ιωαννάκη, ό όποιος μνημονεύεται από τον Μεγδάνη³⁶ ως διδάσκαλος στην Κοζάνη έπί τρία έτη από το 1803 και έξής. Είναι αξιοσημείωτο πάντως ότι ό Σακελλάριος δέν αναφέρεται από τον πεθερό του ως διδάσκαλος στην Κοζάνη.

Στήν Κοζάνη πρέπει να δίδαξε από το τέλος Οκτωβρίου 1806 μέχρι πιθανώς το καλοκαίρι του 1807, όταν μετέβη στα Ιωάννινα.³⁷ Βέβαιη πρέπει να θεωρείται ή παραμονή του εκεί κοντά στον Άλη-πασά και άλλους όθωμανούς άξιωματούς της περίοδο 1807-1813, καθώς το Κατάστιχο δέν παρουσιάζει κενά από το 1807 (πιθανώς μετά τις έξετάσεις του Ιουνίου στο σχολείο τής Κοζάνης) μέχρι τις 31 Μαΐου 1813.³⁸ Έξαιρέση άποτελεί ή διάβαση του Σπερχειού και Άσωπού ποταμού στις 28.6.1812 στις Θερμοπύλες που αναφέρεται στα Ποιήματα (Δίοδος των Θερμοπυλών, σ. 179-184): Διαβάς από Ήπειρου εις των Θετταλών την γήν, ... Σπερχειού άφ' ού διέβην τὰ γλυκύτατα νερά, ... Καί εϑύς σ' εκείνο ήλθα Θερμοπύλων το στερόν, ... Προχωρώντας διαβαίνω το ποτάμι Άσωπόν... Έπίσης στις 12.12.1810 στην Κοζάνη ή σύζυγός του Μητιώ υπογράφει τον πρόλογο τής μετάφρασης των κωμωδιών του Goldoni *Εϑνόνμων δούλη και Πανοϋργος χήρα* (έκδοση Βιέννη 1818), γεγονός που μάς επιτρέπει να υποθέσουμε ότι εκείνη την έποχή ό Σακελλάριος εύρίσκεται στην Κοζάνη, εκτός εάν υπήρξε άσυνεπής σύζυγος.

Για την περίοδο 1804-1835 διαθέτουμε πληροφορίες από τον Γουνάρόπουλο. Από το 1804 και έξής ό Σακελλάριος φέρεται από τον τελευταίο να εργάζεται σε διάφορους τούρκους πασάδες στο Μπεράτι (Ιμπραήμ-πασάς 1804, Σαλή-πασάς 1817), τα Ιωάννινα (Άλη-πασάς 1807-1813, Ίσμηλ-πασάς 1820), τη Λάρισα, την Άλαμάνα (Δερβίς-πασάς 1823, Σελήμ-Μεχμέτ-πασάς 1829) και το Μοναστήρι (Χουσεΐν-πασάς 1835). Τα επιγράμματα του Σακελλάριου στη Μητρόπολη —μαζί με άλλων δασκάλων τής Κοζάνης— με χρονολογία 28 Ιουνίου 1827³⁹ δέν άποτελοϋν απόδειξη παρουσίας του την έποχή αυτή στην Κοζάνη. Το ίδιο ισχύει και

36. Ο.π., σ. 80.

37. Ο Σαμπανόπουλος, ό.π., σ. 52 τοποθετεί την άφιξη στα Ιωάννινα από το Μπεράτι και όχι την Κοζάνη στις 13.3.1807, ενώ στο Κατάστιχο δέν αναγράφεται άκριβής χρονολογία (Κατάστιχο, φ. 5): <1>807 έως <1>808 Μαΐου 13 κτλ.

38. Ο Πασχαλίδης, ό.π., σ. 26 παραθέτει πανομοιότυπο ιδιογράφου σημειώματος του Άλη-πασά από τα Ιωάννινα για τη μισθοδοσία του Σακελλάριου με την ήμερομηνία 29.9.1812.

39. Βλ. κώδ. έγγρ. ΔΒΚ 42 (Σιγ. 8), σ. 484-487.

για ένα δεκάστιχο δεκαπεντασύλλαβο ἐπίγραμμα τοῦ Σακελλάριου στὴ Μητρόπολη Σερβίων καὶ Κοζάνης μὲ χρονολογία 15.3.1815.⁴⁰ Στις 30.8.1817 ὁ Σακελλάριος πρέπει νὰ εὑρίσκεται στὴν Κοζάνη, καθὼς τὴν παραπάνω ἡμέρα ὑπογράφει ἐκεῖ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Κ. Τακιατζή· ἡ ἐπιστολὴ συμπεριλήφθηκε στὰ *Ποιημάτια*. Στις 19.5.1819 τὸ ζεῦγος Γεωργίου καὶ Μητιῶς Σακελλάριου εὑρίσκεται στὴ γενέτειρα πόλη. Ὁ Γεώργιος χαρίζει τρία ἀντίτυπα ἀπὸ τὰ *Ποιημάτια* του στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς πόλης, καὶ ἄλλα τρία ἢ Μητιῶ τῆς μετὰφρασῆς τῆς τῶν κωμωδιῶν τοῦ Goldoni. Τὰ τρία πρῶτα βιβλία ποὺ σώζονται στὴ ΔΒΚ⁴¹ φέρουν τὸ αὐτόγραφο σημείωμα: *τῇ τῆς πατρίδος βιβλιοθήκῃ / προσφέρει σώματα τρία / 1819 Μαῖον 12 ὁ ποιητής*. Τὰ ἀντίτυπα τῆς Μητιῶς⁴² φέρουν τὸ σημείωμα: *Τῇ τῆς πατρίδος Κοζάνης βιβλιοθήκῃ / σώματα τρία ἢ μεταφράστρια. / 1819 μαῖον 12*. Στις Ἀπόκριες τοῦ 1820 ὁ Σακελλάριος ἐντοπίζεται στὰ Ἰωάννινα.⁴³ Τέλος στις 7 Ἰανουαρίου 1828 γράφει στὴν Κοζάνη τὴν ἐξῆς ἐνθύμησιν σὲ ἔντυπο τῆς *Φυσικῆς Πειραματικῆς* τοῦ Κ. Βαρδαλάχου⁴⁴ (πφ. Ιν): *1828 Ἰανουαρίου 7 πρωτὶ ὥρα β' κατέβη τὸ θερμόμετρον / τοῦ φαρενχέϊτ εἰς τὸν 8ον βαθμ. ἐπάνω τοῦ Μηδενικοῦ / ἐν Κοζάνῃ ...*

Στις 15 Ἀπριλίου 1830 ὁ Μανόλης Στεφάνου Καραπάτζιου ὑπέγραψε ὑπεύθυνη δῆλωσις,⁴⁵ τὴν ὁποία παρέδωσε στὸν Σακελλάριο, σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία κρεοπωλείου τοῦ πρώτου καὶ τὴν ὑποχρέωσή του νὰ καθαρίζει τὸ γκερίζι (ἀγωγὸς ἀποχέτευσης, τουρκιστὶ *geriz*) τῆς οἰκίας Σακελλάριου, καθὼς θὰ διοχεύετο ἐκεῖ, μέσα ἀπὸ ἓνα κανάλι (ξέτρεγμα), τὰ λύματα τοῦ ἐργαστηρίου του. Στὴ δῆλωσις ἀναφέρεται: (φ. 1) ... *ἐπαρεκάλεσα τὸν ἐξοχώτατον Γεώργιο Σακελλάριον, / καὶ μοι ἔδωκε τὴν ἄδειαν νὰ ἀ-/νοίξω ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι μου, εἰς τὸ γκερίζι τοῦ ὀσπητίου*

40. Τὸ ἐπίγραμμα (inc. Ὡ τέκνα μου ἀγαπητὰ) ἐκδίδει ὁ Λιούφης, ὁ.π., σ. 94 καὶ παραθέτει ἀπαράλλακτα καὶ ὁ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 36.

41. Δελιαλῆς, ὁ.π., ἀριθμ. 753. Λεπτομερὲς περιγραφὴ στὸ Χ. Καρανάσιος, *Ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ (1707-1832)*, Κοζάνη 1996, σ. 74 ἀριθμ. 173.

42. Δελιαλῆς, ὁ.π., ἀριθμ. 216. Λεπτομερὲς περιγραφὴ στὸ Καρανάσιος, ὁ.π., σ. 95 ἀριθμ. 175.

43. Βλ. Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 27.

44. Δελιαλῆς, ὁ.π., ἀριθμ. 140. Λεπτομερὲς περιγραφὴ στὸ Καρανάσιος, ὁ.π., σ. 51 ἀριθμ. 119.

45. Ἡ ὑπεύθυνη δῆλωσις τοῦ Μανόλη Καραπάτζιου σώζεται ἀταξινόμητη, ἀκαταλογογράφητη καὶ ἀνέκδοτη στὸ *Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου* στὴ ΔΒΚ.

τον, ὁποῦ τρέχει / εἰς τὸν λάκκον τοῦ χασαπαριοῦ ξέτρεγμα, διὰ τὰ τρέχουν τὰ αἶμα-/τα τῶν ζώων ὁποῦ σφάζονται, ... ὅθεν ἔδωκα τὸ παρόν μου εἰς χεῖρας / τῆς ἐξοχότητός του καὶ ὑπόσχομαι ὁποῦ καὶ ἐγὼ καὶ οἱ κληρονόμοι μου, καὶ ὅς / τις ἄλλος ἤθελεν ἐξουσίᾳ τὸ ἐργαστήριον μου, νὰ ἀνοίγωμεν, καὶ νὰ καθαρί/ζωμεν τὸ γκερίζι ... διὸ καὶ δέδωκα τὸ παρόν μου, ἐνυπόγραφον ἐμμάρτυρον βεβαιωτικὸν / γράμμα μου εἰς χεῖρας τοῦ διαλειφθέντος κυρίου Γεωργίου || (φ. 1^ν) Σακελλάριον, ἵνα ἔχει τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ / καιρῷ καὶ κριτηρίῳ δικαιοσύνης. / τῇ 15 ἀπριλλίου 1830. Ἐνῶ δὲν ἀναφέρεται κάποια ὀνομασία τόπου, εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ δῆλωση γράφτηκε στὴν Κοζάνη.

Στις 4 Αὐγούστου 1836 ὁ Σακελλάριος εὐρίσκεται στὴν Κοζάνη. Τὸ βράδυ αὐτῆς τῆς μέρας, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος σὲ αὐτόγραφο κώδικά του, τὸν τσιμπάει κάποιο ἔντομο, ἓνας ἀγριοκούμπανος (*vespa crabron*).⁴⁶ Ὁ Γουναρόπουλος (καὶ ὁ Λιούφης) ἔχοντας προφανῶς ὑπ' ὄψιν του τὸ ἀνωτέρω κείμενο, ποὺ ὅμως δὲν ἀναφέρει, ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θάνατός του προῆλθε ἀπὸ τὸ τσίμπημα ἀκριβῶς τῆς 4ης Αὐγούστου 1836 μετὰ δύο ἔτη, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1838.⁴⁷ Στὸ Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου στὴ ΔΒΚ σώζονται δύο τιμολόγια τῆς φαρμακευτικῆς ἐταιρείας Dr Daniel Wagner (Πέστη, Waitznerstrasse 12) ἀπὸ παραγγελίες φαρμάκων ἐκ μέρους τοῦ Σακελλάριου (Herr Dr von Sacellary in Macedonien). Τὰ δύο ἔγγραφα φέρουν τὶς ἡμερομηνίες 3.8.1837 καὶ 4.7.1838 ἀντίστοιχα. Παρ' ὅλο ποὺ συγκεκριμένη πόλη δὲν ἀναφέρεται, τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδο ὁ Σακελλάριος εὐρίσκόταν στὴν Κοζάνη. Μία τελευταία βέβαιη χρονολογία περιέχει ἡ ἰδιόχειρη διαθήκη τοῦ ἱατροφιλοσόφου, ἡ ὁποία συντάχθηκε στὶς 24 Ἰανουαρίου 1838.⁴⁸ Ὁ θάνατος τοῦ Σακελλάριου ἐπῆλθε, ὅπως ἀναφέρθηκε, πιθανῶς τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1838.

Ὁ Γ. Σακελλάριος, λοιπόν, ἀφοῦ μαθήτευσε στὴν Κοζάνη μέχρι τὰ μέσα τῆς δεκαετίας 1780-1790, ξεκίνησε σπουδὲς φιλοσοφίας στὴν Πέστη μετὰ τὸ 1783 καὶ 1789 μέχρι ὅπως δὴποτε μετὰ τὸ 1791 καὶ πρὸ τοῦ 1795, πέρασε πρὸ τοῦ 1795 ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι, ἐγκατέλειψε στὴ συνέ-

46. Ἡ ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ κειμένου στὸ Τηλέγονος Καππαδόκης, «Ὁ Ἀγριοκούμπανος τοῦ Γ. Σακελλάριου», περιοδ. *Παρέμβαση* 91 (Κοζάνη Ἰανουάριος-Φεβρουάριος 1996) 5 ἀπὸ τὸν αὐτόγραφο κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 45-46.

47. Γουναρόπουλος, ὁ.π., σ. 557, Λιούφης, ὁ.π., σ. 294.

48. Ὅχι στὶς 29 Ἰουνίου 1838 (ἐσφαλμένη ἀνάγνωση τοῦ Πασχαλίδου). Ἐκδοση καὶ πανομοιότυπο τῆς διαθήκης στὸ Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 123-127. Τὴ σωστὴ χρονολογία ἀναφέρει καὶ ἡ Μητιῶ Μεγδάνη στὴ διαθήκη τῆς· βλ. Πασχαλίδης, ὁ.π., σ. 129.

χεια στα 28 του το εμπόριο, και ασχολήθηκε με ιατρικές σπουδές στη Βιέννη (1795-1798), όπου και άσκηθηκε ως γιατρός. Ή πενταετία 1795-1800 ήταν ή περίοδος που έθεσε τις βάσεις τής ιατρικής του γνώσης. Τότε μετέφρασε τέσσερα ιατρικά έργα (τρία γερμανικά και ένα γαλλικό) που χρησιμοποίησε στο έζής ως εργαλεία δουλειάς (Παθολογία, Νοσολογία, Θεραπευτική, Περί όνείρων). Το 1800 επέστρεψε στην πατρίδα και παρείχε τις υπηρεσίες του μέχρι το 1804 στη Δυτική και Κεντρική Μακεδονία, καθώς και τη Θεσσαλία. Τα ταξίδια του και ή παραμονή του στα παραπάνω μέρη μπορούν να χρονολογηθούν με αρκετή ακρίβεια βάσει των αυτόγραφων του, παρ' όλα αυτά παραμένουν κάποια κενά και προβλήματα χρονολόγησης. Από το 1804 μέχρι το 1835 φέρεται να εργάζεται σε διάφορους πασάδες στο Μπεράτι, τα Ίωάννινα, τη Λάρισα και το Μοναστήρι, εμφανίζεται όμως κατά περιόδους και στην Κοζάνη. Ο Σακελλάριος υπήρξε ένας περιπλανώμενος ιατροφιλόσοφος. Πλήν των δύο πρώτων δεκαετιών τής ζωής του πουθενά δεν έντοπίζεται για πολύ χρόνο. Ή ΄Οδύσσειά του τελειώνει το 1835-36, όταν επιστρέφει στη γενέτειρά του σε ηλικία 70 έτών.

Τα παραπάνω στοιχεία δεν παρέχουν πλήρη εικόνα για όλες τις περιόδους του πολυτάραχου βίου του πολυταξιδεμένου Σακελλάριου. Λόγω τής έλλειψης πηγών για συγκεκριμένες περιόδους πρέπει να συμβουλευτούμε άφ' ενός τους βιογράφους του Σακελλάριου — πάντοτε με μεγάλη επιφύλαξη— και άφ' έτέρου να στηριχτούμε σε βάσιμες υποθέσεις. Όπωςδήποτε έντοπισμός των βιβλίων τής προσωπικής του βιβλιοθήκης όχι μόνο θα φέρει στο φώς σημειώματα που θα επιτρέψουν την ακριβέστερη χρονολόγηση γεγονότων του βίου του Σακελλάριου, αλλά θα καταδείξει και το εύρος των ένδιαφερόντων του. Το σημαντικότερο desideratum σχετικά με τον Γεώργιο Σακελλάριο παραμένει ή συστηματική έρευνα των βιογραφικών του στοιχείων βάσει τόσο των πηγών (χειρόγραφα, έγγραφα, βιβλιοθήκη Σακελλάριου, αρχεία Βιέννης, Βουδαπέστης) όσο και τής δευτερεύουσας βιβλιογραφίας, και περαιτέρω ή έκδοση των ιατρικών του έργων, που φυλάσσονται σε αυτόγραφους κώδικές του στη ΔΒΚ.⁴⁹ Έτσι θα καταστεί δυνατή ή εκτίμηση τής προσωπικότητάς του και τής συμβολής του στα γράμματα και την ιατρική επιστήμη τής εποχής.

49. Ή προσωπική βιβλιοθήκη του Σακελλάριου μπορεί να έντοπισθεί από το βιβλίο εισαγωγής τής ΔΒΚ (έτος 1961), το φάκελο με το Άρχείο Σακελλάριου (έπίσης στη ΔΒΚ), καθώς και από ύλικό που κληρονόμησε ό Β. Πασχάλιδης.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΜΕΤΟΙΚΕΣΙΩΝ ΤΟΥ Γ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

K = Κατάστιχο Σακελλάριου, Π = Ποιημάτια, Γ = Γουναρόπουλος,
M = Μεγδάνης, Ἀγγελία, Δ = Δελιαλής, ὅ.π.

- Ἀρχὲς 1767; γέννηση στὴν Κοζάνη
 Μάρτιος 1767 βάφτιση στὴν Κοζάνη (κώδ. γεννήσεων 2, σ. 26)
 1774-1778 Κοζάνη, μαθητὴς Καλλινίκου (M)
 1779 Κοζάνη (Δ 570, κώδ. ΔBK 51, φ. 171^v)
 1.1.1780 Κοζάνη (Δ 570)
 1783 Κοζάνη (Κωμωδίες Ἀριστοφάνη, ἀριθμ. εἰς. 284/61, πφ. I)
 5.7.1786 Πέστη (κώδ. ΔBK 108)
 1789 Πέστη (A. Kreil's, *Handbuch der Logik*, ἀριθμ. εἰς. 609/61, πφ. II^v)
 1790; πρῶτος γάμος στὴν Κοζάνη (Γ)
 23.8.1791 Πέστη (κώδ. Γ. Σακ. Ε')
- Πρὶν τὸ 1795* Βουκουρέστι (K)
 1.9.1795 μέχρι 4.4.1799 Βιέννη (K)
 2.11.1797 Βιέννη (κώδ. Γ. Σακ. Γ')
 1798 Βιέννη (κώδ. Γ. Σακ. Ιε')
- 1798 Βιέννη (κώδ. Γ. Σακ. Ιη')
- Ἀπρίλιος-Μάιος 1799 Πέστη (K)
 1.7.1799 μέχρι 15.2.1800 Βουκουρέστι (K)
 10.9.1799, Ὀκτώβριος 1799 Βουκουρέστι (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 1, 4^v)
 23.2.1800 Zemm (Δ 563)
 Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1800 Κοζάνη (K)
 20.4.1800 μέχρι 18.7.1800 Σιάτιστα (K)
 26.5.1800 Σιάτιστα (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 6)
 1.8.1800 μέχρι 30.9.1801 Τσαρίτσανη (K)
 4.12.1800 Τσαρίτσανη (Π, σ. 126)
 5.3.1801 Τσαρίτσανη (Π, σ. 154)
 17.3.1801 Τσαρίτσανη (Π, σ. 163)
 12.5.1801 Τσαρίτσανη (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 16^v)
 30.5.1801 καὶ 11.6.1801 Λάρισα (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 27)
 1801 Θεσσαλία (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φφ. 31^v, 85^{r-v})
 1 μέχρι 22.1.1802 Θεσσαλονίκη (K)
 24.1. μέχρι 14.3.1802 Νάουσα (K)
 16.3.1802 μέχρι 25.3.1803 Καστοριά (K)
 Δεκέμβριος 1802 Καστοριά (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 85^{r-v})
 27.3.1803 μέχρι 20.4.1803 Κοζάνη (K, παραλείπεται ἐκ παραδρομῆς στὸ Σαμπανό-
 πουλος, ὅ.π., σ. 52)
 Μέσα Ἀπριλίου 1803 Κοζάνη (Δ 563)

1.5.1803 μέχρι 1.2.1804 Ἀμπελάκια (Κ)

1.3.1804 μέχρι 1.3.1807; Μπεράτι (Κ)

Στὸ παραπάνω διάστημα ἐπισκέπτεται καὶ τὸ Βελιγράδι βάσει αὐτόγραφων σημειωμάτων τῆς μετάφρασης τοῦ ἔργου *Histoire générale et particulière de la Grèce* τοῦ M. Cousin Despréaux

4.2.1804 Μπεράτι (τ. 3, 6ο βιβλίο)

30.2.1804 Βελιγράδι (τέλος 4ου τ.)

2.12.1804 Βελιγράδι (σ. τίτλου 5ου τ.)

15.2.1805 Βελιγράδι (σ. τίτλου 6ου τ.)

30.6.1805 Βελιγράδι (τέλος 6ου τ.)

2.7.1805 Βελιγράδι (σ. τίτλου 7ου τ.)

15.7.1805 Κοζάνη (προικοσύμφωνο Μητιῶς Μεγδάνη)

3.11.1805 Βελιγράδι (τέλος 7ου τ.)

5.11.1805 Βελιγράδι (σ. τίτλου 8ου τ.)

17.1.1806 Βελιγράδι (τέλος 8ου τ.)

12.5.1806 Κοζάνη (ἐξοφλητικὸ Γ. Κ. Σακ. καὶ Ἰ. Δ. Σακ.)

29.5.1806 Μπεράτι (σ. τίτλου 9ου τ.)

30.10.1806 Βελιγράδι (τέλος 9ου τ.)

1806 Ἀλβανία (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', σ. 84^v)

1806-1807; Κοζάνη (κώδ. ἐπισκοπῆς 1, 1746-1890, ΔΒΚ 175, φ. 67)

1807 (μετὰ τὸν Ἰούλιο;) μέχρι 31.5.1813 Ἰωάννινα (Κ)

12.12.1810 Κοζάνη; (Μητιῶ Μεγδάνη)

29.9.1812 Ἰωάννινα (σημείωμα Ἀλῆ-πασᾶ)

ante 26.6.1812 Θερμοπύλες (Π. σ. 184)

30.8.1817 Κοζάνη (Π)

1817 Μπεράτι (Γ)

12.5.1819 Κοζάνη (Δ 753, ἀντ. 1, Δ 216, ἀντ. 3)

1820 Μπεράτι, Κοζάνη, Ἰωάννινα (Γ)

post 1820 μέχρι 1823 Κοζάνη (Γ)

1823 Λάρισα, Ἀλαμάννα (Γ)

7.1.1828 Κοζάνη (Δ 140)

1829 Λάρισα (Γ)

15.4.1830 Κοζάνη (ὑπεύθυνη δόλωση Μανόλης Καραπάτζιου)

1835 Μοναστήρι (Γ)

4.8.1836 Κοζάνη (κώδ. Γ. Σακ. Ιστ', φ. 45)

3.8.1837 Κοζάνη (τιμολόγια τῆς φαρμακευτικῆς ἐταιρείας Dr Daniel Wágner, Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου)

24.1.1838 Κοζάνη (διεθόκη Σακελλάριου)

4.7.1838 Κοζάνη (τιμολόγια τῆς φαρμακευτικῆς ἐταιρείας Dr Daniel Wágner, Ἀρχεῖο Γ. Σακελλάριου)

Ὁκτώβριος 1838 Κοζάνη (θάνατος, Γ)